

Ad fontes – До джерел !

R30-04825

краєзнавчий часопис

КАРПАТОЗНАВСТВО

Річник II, 2025 / № 3

Володимир Хила. *Іршава в історичних епізодах* 37

Карпаторусиністика

Ярослав Бланар. *Рід Магочі з Даровця – генеалогічна лінія Павла-Роберта Магочія* 40

Михайло Фединишинець. *Щоденникар світового рівня: Володимир Фединишинець зі своїми 437 загальними зошитами – це феноменальне явище в світовому письменстві* 48

Краєзнавча портретистика

Микола Рішко. *Крипта Бертолона, або трагедія сім'ї Бертолонів* 54

Михайло Зан. *Працелюбність як життєве кредо вченого: до 95-річчя видатного мовознавця Петра Лизанця* 58

Із першоджерел

Мигаль Чикивдя. *Династія Шенбургів у Березниках* 61

Надія Приймич. *Свиридово озеро* 63

Василь Кузан. *Піднебесний реалізм* 65

Щира подяка за сприяння видання
краєзнавчого часопису «КАРПАТОЗНАВСТВО»
фермерському господарству «Закарпатагроферм»

Із давніх давен існувала традиція встановлення каплички на місці якоїсь визначної події або місці поховання декількох людей. Добрим знаком було б вста-

новлення каплички св. Павла Апостола на місці поховання 7 членів родини Пала Бертолона та і його самого на місці Крипти Бертолона.

Джерела:

1. Palas Lexikon (Лексикон Палаш, велика енциклопедія Палаша. Перша незалежна угорська енциклопедія). 1891, С. 632.
2. Vosarnapi Ujsag [газета]. 1878. 5 місяць. С. 2.
3. Vosarnapi Lapok [газета]. 1882. 8 місяць. С. 4.
4. Magyar Elet [газета]. 1940. 11 серпня. С. 3.
5. Шематизми Мукачівської Греко-Католицької Єпархії. 1889. С. 474.
6. Шематизми Мукачівської Греко-Католицької Єпархії. 1896. С. 607.
7. Bereg [газета]. 1882. 20 серпня. С. 3.
8. Budapesti Kozlony [газета]. 1878. 18 травня. С. 6.
9. Budapesti Hirlap [газета]. 1896. 6 грудня. № 336. С. 4.

Михайло ЗАН,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології і державного
управління Ужгородського національного
університету, краєзнавець
(Ужгород)

Працелюбність

як життєве кредо вченого:

до 95-річчя видатного мовознавця Петра ЛІЗАНЦЯ

Із карпаторусинського Ізвора через угорськомовну громаду до Ужгородського університету

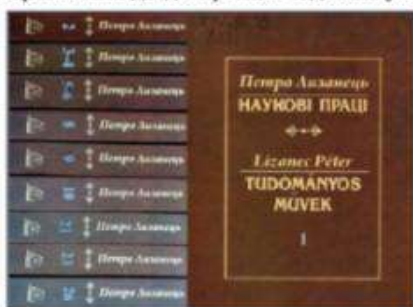
Майбутній науковець і педагог вищої школи Петро Миколайович Лизанець народився в селі Ізвор на Свалявщині 2 липня 1930 року. Тобто, за часів входження сучасного Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь до складу Першої Чехословацької Республіки. Назва села Ізвор (від слов'янського гідроніму «джерело»), що вперше писемно зафіксована в 1610 році, була штучно змінена зі встановленням у краї радянської влади та в 1946 році перейменована на Родниківку. На жаль, і до цього часу історичну справедливість щодо назви села так і не поновлено. Подібне стосується й низки назв інших населених пунктів Закарпаття – Ізвор Гута (Родникова Гута), Сірма (Дротинці), Вишній Шард (Широке), Волоське (Підгірне), Нягово (Добрянське), Требушани (Ділове), Берлибаш (Костилівка), Кендерешів (Коноплівці)...

У далекому 1936 році багатодітна родина Лизанців переселилася на Берегівщину, неподалік угорськомовного села Шом, на території Колонії пана Бийкеші (тепер село Каштаново в межах Косоньської сільської громади). Як згадує Петро Миколайович, угорську мову на побутовому рівні він «вивчив якось непомітно», граючись з місцевими дітьми [1, с. 483]. Згодом у Мукачівській горожанській школі та Берегівській гімназії, де з'явилося багато друзів-угорців, опанував мову набагато краще. До цього варто згадати, що впродовж 1939–1944 років на теренах краю угорська мова мала статус державної мови. Юнацькі мрії про газдівство зруйнувала комуністична влада, яка розпочала колективізацію. Упродовж 1947–1948 років родина Лизанців, яка володіла близько 5 га землі, сільськогосподарським реманентом, мала корів, коней, свиней, курей, залишилася ні з чим. Послухавши пораду батьків, Петро вступає на філологічний факультет Ужгородського університету (далі – УжДУ). Як виявилось, з 18-ти абітурієнтів, серед яких були й майбутні колеги, науковці-філологи Юрій Турянська та Юрій Балега, майже всі закарпатці отримали «двійки» з письмової роботи. Серед них був і майбутній український вчений-мовознавець Петро Лизанець. Однак, за сприяння викладачки Зінаїди Пономарьової, яка приймала вступний іспит, ситуацію було врегульовано через звернення до ректора. Вона пояснила, як згадував учений, що закарпатські абітурієнти вчили в школі «русинський язык, по українськы не знаєме, але кедь нас не пропустять, та і набору на факульту не буде» [3, с. 9]. Відтак іспит було проведено ще раз й Петро став студентом УжДУ, де на фаховому рівні опанував українську мову. Навчався добре, й по завершенні університетських студій в листопаді 1953 року став першим аспірантом філологічного факультету.

Наукова діяльність як «сродна праця» Петра Лизанця

Під час успішного навчання в аспірантурі Петро Лизанець перекладає з латини на українську мову «Граматичку слов'яно-руську» Михайла Лучкая, яка в 1989 році вийшла друком до 200-ліття від дня народження видатного карпаторусинського мовознавця, фольклориста та історика. В словнику діалектизмів, що подається у виданні, зустрічаємо звичні для закарпатців лексеми: «вонка», «глядати», «кедь», «лем», «навновати», «паленка», «погарик», «поливка», «стрій», «тенгериця», «червлена», «ярь» тощо.

Кандидатська дисертація на тему «Українські південнокарпатські говірки Затисся Виноградівського району Закарпатської області» була захищена Петром Миколайовичем 20 квітня 1959 року у Львівському університеті імені Івана Франка. Після захисту, в своєму привітанні до дисертанта відомий ук-

раїнський письменник, академік Максим Рильський пророчо зауважив, що Петро Лизанець «стане одним із провідних вчених нашої країни. ...Ваше ім'я як вченого з'явиться як у наших, так і в зарубіжних енциклопедіях» [1, с. 53].

Відзначимо, що матеріали до кандидатської дисертації, а це – тексти живої розмовної бесіди жителів сіл Хижка, Гетень, Холмовець, Чорнотисово, Сасово, Теково, Гудя, Дубовинка, Новоселиця, Черна, Горбки, Веряця, Королево та Затисівка, записані в 1954–1955 роках, побачили світ на сторінках науково-популярного збірника «Руснацький світ» у 1999–2001, 2003 та 2008 роках, виданим за упорядкуванням історика, голови Русинського науково-освітнього товариства Миколи Макари. Як із гумором зауважував письменник Володимир Фединишин, «професор Лизанець є найбільшим русином серед мадярів і найбільшим мадяром серед русинів» [2, с. 32].

Як результат скрупульозної наукової роботи, в 1971 році Петро Лизанець

у тому ж Львівському університеті імені Івана Франка успішно захищає докторську дисертацію на тему: «Українсько-угорські міжмовні контакти (Мадяризм в українській мові)», яка вийшла друком у 1970 (1 том – «Угорсько-українські міжмовні контакти. На матеріалі українських говорів Закарпаття» (430 стор.) та 1976 (2 том – «Угорські запозичення в українських говорах Закарпаття. Угорсько-українські міжмовні зв'язки» (683 стор.); 3 том – «Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР» (329 стор.) роках. У тритомній монографії вміщені 530 лінгвістичних карт із легендами та коментарями, серед яких 410 – лексичні, 77 – семантичні, 27 – карт-ізоглос та 16 – зведені (синтетичні) карти.

Упродовж 1992 – 2003 років Петро Лизанець видав «Атлас угорських говорів Закарпаття» в трьох томах обсягом

понад 250 друкованих аркушів. Робота над цією тритомною монографією тривала понад чверть століття за його авторською «Прозрамою-підсумком (роки видання: 1976, 1985) у двох частинах, що охоплює 29 тематичних груп і включає 1737 запитань та близько 500 рисунків» [1, с. 59]. Учений також виступив одним із авторів міжнародного наукового проєкту «Загальнокарпатський діалектологічний атлас», що вийшов у різних країнах у семи томах.

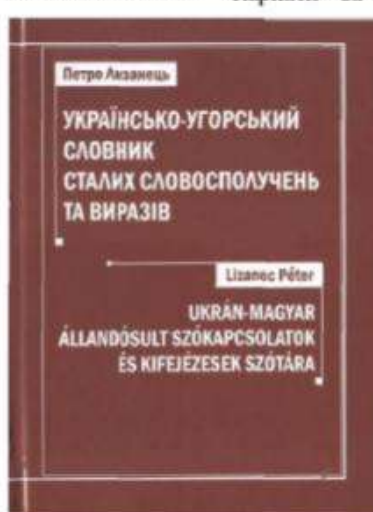
«Угорсько-український словник» (2001) та «Українсько-угорський словник» (2005), «Українсько-угорський словник сталих словосполучень та виразів», «Угорсько-український словник сталих словосполучень та виразів» (2009), упорядковані Петром Лизанцем, стали важливим надбанням у царині лексикографії. Останні два видання, крім звичайних фразеологізмів, включають приказки й прислів'я, крилаті вислови тощо.

Займаючись проблематикою українсько-угорських міжмовних взаємин на Закарпатті, Петро Миколайович не зміг оминати вивчення усної народної творчості та угорськомовної літератури нашого краю. Зокрема, він є співавтором та упорядником першої збірки «Народних балад угорського населення Закарпаття» (1974), збірок угорсь-

ких казок Закарпаття «Три золоті стріли» (1973; 1977) та «Угорські народні казки Закарпаття» (2019). У 1985 році вийшла 344-сторінкова праця «Дорогою щастя: Антологія угорської літератури на Закарпатті (1945–1985)».

Як педагог вищої школи, професор Лизанець виступив автором і співавтором окремих навчальних підручників та посібників для студентів. Серед них – «Посібник для практичних занять із історичної граматики української мови» (1966), «Вступ до мовознавства. Фонетика і фонологія» (1973), «Вступ до мовознавства» (1976), «Угорська мова для початківців» (1991; 1992), «Українська мова для початківців» (1992), «Вивчаємо угорську мову» та «Вивчаємо українську мову» (1999).

Упродовж 2008 – 2015 років у Всеукраїнському державному видавництві «Карпати» за хронологічним принци-

пом першого публікування вийшли 33 томи (!) наукових праць професора Петра Лизанця, кожен із яких від 430 до 570 сторінок. Зокрема, в 2015 році окремими виданнями побачили світ «Рецензії, відгуки та посилання на наукові праці Петра Лизанця» (475 стор.) та «Листування з Петром Лизанцем» (570 стор.) [1, с. 431–440]. У вересні 2013 року присутній на презентації 30-ти томів

наукового доробку професора Петра Лизанця тодішній ректор Ужгородського національного університету (далі – УжНУ) Федір Ващук жартома зауважив, що «такої кількості праць вистачило б на кількох професорів» [1, с. 429].

Поява багатотомних наукових студій ученого вкотре підтвердила життєве кредо й своєрідний авторський крилатий вислів ученого: «Не тому працюю, щоб жити, а тому живу, щоб працювати» [2, с. 75]. Втім, потрібно розуміти, що феноменальні досягнення в науці було здійснено не завдячуючи примхам долі, а в першу чергу через «бійцівський» характер та працелюбний стиль життя професора Лизанця. Як він сам констатував: «Усе моє життя – боротьба. Все досягнуто трудом, зусиллями. Нічого легко не йшло» [2, с. 46].

Адміністративна, організаторська та громадська робота

Як мовилось вище, свою долю Петро Лизанець із Ужгородським університетом пов'язав як студент філологічного факультету ще в далекому 1948 році. Відтак став аспірантом, згодом – викладачем, старшим викладачем, доцентом, професором. Із 1966 по 2015 роки (а це півстоліття!) був завідувачем кафедри угорської філології. Впродовж 1977–1984 роки – декан філологічного факультету УжДУ.

У січні 1988 року Петро Лизанець став директором Центру гунгарології при УжДУ, що видає фаховий журнал «Acta Hungarica». Впродовж 2000–2005 років був головою спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності «Фінно-угорські та самодійські мови (угорська мова)». Лише під безпосереднім керівництвом ученого 10 аспірантів захистили кандидатські дисертації й стали доцентами. Із 2008 по 2012 року Петро Миколайович виконував обов'язки декана гуманітарно-природничого факультету з угорською мовою навчання (нині – Українсько-угорський навчально-науковий інститут) УжНУ. Впродовж 2015 – 2020 років – професор кафедри угорської філології.

Завдяки організаторським зусиллям Петра Лизанця на базі Центру гунгарології в 1993 році створено Закарпатське угорськомовне наукове товариство, до якого ввійшли майже 80 вчених, які представляють різні галузі знань. Його офіційним органом став «Вісник Закарпатського угорськомовного наукового товариства». В 1998 році знову ж таки на базі Центру гунгарології створено громадську організацію «Закарпатське угорськомовне товариство студентів та молодих дослідників», яке видає журнал «Scienca de pique».

Заслужене визнання

Починаючи з 1973 року професор Лизанець обирався до складу різних міжнародних, всесоюзних, республіканських комітетів та комісій з мовознавства. Зокрема, до Радянського комітету фінно-угрознавців (1973), Всеукраїнського мовознавчого наукового товариства (1976), Міжнародного товариства з угорської філології (1989–1996 роки – заступник голови), редколегій міжнародного журналу «Linguistica Uralica» (1990) та фахового журналу «Acta Hungarica» (головний редактор із 1990 року), Міжнародного товариства «Uralica Altaica» (1992), Всесвіт-

нього об'єднання професорів при Угорській Академії Наук (1997), Наукового товариства області Соболя-Сотмар-Берг Угорської Академії Наук (1999), Асоціації угрознавців за кордоном при Угорській Академії Наук (2003) тощо [1, с. 67–68].

Потужна науково-дослідницька, педагогічна та організаторська діяльність Петра Миколайовича високо оцінена на різних рівнях. Серед нагород професора Лизанця – медаль імені Чюрі Балінта за значний внесок у розвиток угорської діалектології (1986), диплом і медаль «Pro Cultura Hungarica» (1989), медалі «За заслуги у розвитку вищої освіти СРСР» (1980, 1984, 1988, 1990), почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України» (1995), відзнака як краєвого закарпатця 2001 року в номінації

Володимир Фединишинець
Феномен
професора Лизанця

«Кращий вчений», Орден Угорської Республіки «Лицарський хрест» (2005), багато почесних грамот, подяк, відзнак та медалей від різних державних і наукових установ України та Угорщини [1, с. 98].

Професор Лизанець об'їздив світ, відвідав понад півсотні держав – від Канади та Норвегії на півночі до Чилі й Таїланду на півдні земної кулі. Про це наочно засвідчують світлина з туристичних поїздок та міжнародних конгресів, конференцій та симпозіумів, зокрема до Ліхтенштейну, ФРН, Фінляндії, Великої Британії, Норвегії, Ізраїлю, США, Мексики, Аргентини, Бразилії та Чилі [1, с. 505–511].

Родинне коло вченого

У сім'ї батьків Ювіляра, Миколи та Марії Лизанців, у селі Ізвор народилося 5 дітей. Старшими за Петра були Василь, Микола й Марія, молодшим –

Михайло. Всі отримали вищу освіту. Старший брат Василь був директором Свалявського лісохімічного заводу й доклав чимало зусиль до будівництва санаторію «Кришталеве джерело» в селі Солочин на Свалявщині. Брат Микола став істориком, був директором Берегівської школи № 4. Сестра Марія працювала вчителькою української мови та літератури в Берегівській школі № 2. Брат Михайло став військовим лікарем, полковником медичної служби, доктором наук.

Петро Миколайович та Надія Василівна Лизанець пов'язали свої долі 14 січня 1956 року. На скромному весіллі з 15-ти осіб від Петра Миколайовича свідком був його хороший товариш Іван Смолянка, батько нинішнього ректора УжНУ.

Подружжя Лизанців виховало двох дітей – Петра та Мирославу. Син обрав фах мами й став медиком, донька ж наслідувала батька й стала доктором філологічних наук, професором, деканом факультету романо-германської філології (нині – факультет іноземної філології) УжНУ.

Секрет довголіття від професора Лизанця

У інтерв'ю до свого 90-літнього ювілею Петро Миколайович констатував, що його довголіттю сприяли дві обставини. По-перше, на думку Ювіляра, необхідно мозок завжди «тримати в тонусі», адже на цьому «тримається й усе інше». По-друге, «треба щиро любити те, чим займаєшся. В науку має йти той, хто готовий присвятити їй життя. Люди мене зраджували, а от наука – ніколи» [1, с. 486].

Джерела:

1. Фабіан М.П. Життєпис професора Петра Лизанця. Ужгород: «Карпати», 2021. 512 с. іл.
2. Фединишинець В.С. Феномен професора Лизанця: портрет-есеї. Ужгород: Патент, 1996. 199 с.
3. Шипович Ю. Жінка, котра приймала од нас екзамени, пояснила, як ми ся вчили русинський язык, українського не знаємо. Народні новинки. 2019. Ч. 4. С. 8–9.